

Migrație și terminologie

Mariana BARA *

„Libera circulație implică eliminarea oricărei discriminări pe motiv de cetățenie între lucrătorii statelor membre, în ceea ce privește încadrarea în muncă, remunerarea și celelalte condiții de muncă”
(*Tratatul de la Roma*, 1957 și *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene*, 2010).

Key-words: *translation, legal texts, collocations, neologisms, hyperonym*

1. Actualitatea temei

La 30 iunie 2011, numărul românilor din Spania (883 238 de persoane) reprezenta peste 35% din totalul rezidenților provenind din statele membre ale UE și din AELS (Asociația Europeană a Liberului Schimb)¹, urmați de marocani (791 118 persoane). Românii și marocanii sunt singurele grupe care depășesc fiecare jumătate de milion. Acesta este un record pentru întreaga Uniune. De aceea, confruntată și cu un șomaj masiv, Spania a cerut Comisiei Europene și a obținut (la 11 august a.c.) ca primele șase articole din noul regulament privind lucrătorii migranți să fie suspendate în cazul lucrătorilor români.

În prezent, 11 state membre ale UE aplică restricții cetățenilor români care doresc să muncească într-un alt stat membru UE. Cu toate acestea, comisarul european pentru ocupare, afaceri sociale și incluziune László Andor, a formulat o concluzie în presa românească și în cea spaniolă, într-un articol din 19 august: *România și Spania: restricțiile nu sunt o soluție*². Actualitatea temei impune o privire asupra terminologiei utilizate în documentele oficiale.

2. Dificultăți de natură terminologică

O privire asupra celor mai recente documente pe teme migrației, accesibile online din baza de date Eur-Lex (și publicate în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, în continuare JO), ca și din legislația românească (publicate în Monitorul oficial al României, în continuare MO), pune în lumină existența unor aspecte de terminologie care cer o clarificare și o standardizare. Există și în domeniul migrației

* Institutul European din România, București; Universitatea Hyperion, București, România.

¹ http://extranjeros.mtin.es/es/InformacionEstadistica/Informes/Extranjeros30Junio2011/Archivos/Principales_Resultados_30062011.pdf.

² <http://www.romanalibera.ro/index.php?section=articol&screen=print&id=234783&page=0&order=0&redactie=0>.

anumite inconsecvențe, lacune terminologice, care vor face obiectul studiului de față. Pentru început, este de subliniat că, deși standardizarea terminologiei în documentele UE este teoretic asigurată de serviciile de traducere ale instituțiilor acestora, există totuși inconsecvențe, care nu pot fi explicate prin sinonimia naturală, dat fiind că textele juridice tind să elimine acest fenomen.

2.1. În cazul termenilor *cetățean/resortisant* din exemplele de mai jos, comparația multilingvă este utilă pentru înțelegerea nuanțelor:

- a) l'évacuation de *ressortissants* étrangers hors de la Syrie;
évacuarea *cetățenilor* străini din Siria;
évacuating foreign *nationals* from Syria.
- b) tout *citoyen* de l'Union a le droit de vote et d'éligibilité aux élections municipales dans l'État membre où il réside, dans les mêmes conditions que les *ressortissants* de cet État;
toți *cetățenii* Uniunii au dreptul să candideze și să voteze la alegerile locale din țara de reședință, fiind supuși acelorași condiții ca și *cetățenii* statului respectiv;
all EU *citizens* have the right to stand and vote in local elections in their country of residence under the same conditions as *nationals* of that state.
- c) taux de chômage des *ressortissants* de pays tiers s'établissant à plus du double de celui des *citoyens* de l'un ou de l'autre État membre;
[rata] șomajului în rândul *resortisanților* din țări terțe, care este de peste două ori mai mare decât rata șomajului *cetățenilor* din statele membre luate în parte;
unemployment rate amongst third country *nationals* which is over twice the rate for *nationals* within individual Member States.
- d) l'autorité compétente ne peut refuser à un *ressortissant* d'un État membre, pour défaut de qualification, d'accéder à cette profession ou de l'exercer dans les mêmes conditions que les *nationaux*;
autoritatea competentă nu îi poate refuza *resortisantului* unui stat membru, din motiv de calificare necorespunzătoare, accesul la profesia respectivă sau exercitarea ei în aceleași condiții ca și pentru *resortisanții* statului membru gazdă;
the competent authority may not, on the grounds of inadequate qualifications, refuse to authorise a *national* of a Member State to take up or pursue that profession on the same conditions as apply to its own *nationals*.
- e) Tout *citoyen* de l'Union bénéficiaire, sur le territoire d'un pays tiers où l'État membre dont il est ressortissant n'est pas représenté, de la protection de la part des autorités diplomatiques et consulaires de tout État membre, dans les mêmes conditions que les *nationaux* de cet État;
Orice *cetățean* al Uniunii beneficiază, pe teritoriul unei țări terțe în care nu este reprezentat statul membru al cărui resortisant este, de protecție din partea autorităților diplomatice și consulare ale oricărui stat membru, în aceleași condiții ca și *cetățenii* aceluia stat;
Every *citizen* of the Union shall, in the territory of a third country in which the Member State of which he is a national is not represented, be entitled to protection by the diplomatic or consular authorities of any Member State, on the same conditions as the *nationals* of that State.

Distincția terminologică (și de drept) dintre *cetățean* și *resortisant* este fundamentală pentru *acquis*-ul comunitar: un cetățean este locuitorul unui stat având

ca formă de guvernământ republica, în consecință supusul unei monarhii nu poate fi numit cetățean. Pentru a reflecta această nuanță în limba franceză (care ar fi putut utiliza termenul *citoyen*), a fost ales un termen juridic, substantivul *ressortissant*, echivalat în engleză prin *national*, iar în română prin *resortisant*. Exemplele de mai sus au fost alese pentru faptul că, într-o formă sau în alta, nu respectă această echivalare standardizată. Exemplul **d** aduce o complicație suplimentară, pentru că fr. *nationaux*, engl. *nationals* este echivalat printr-o formulă cu patru membri în rom. *resortisanții statului membru gazdă*. Dacă exemplul **a** poate fi acceptat (*Siria este o republică*), traducerea din exemplul **b** încalcă regula (folosește termenul cetățeniei pentru a desemna resortisanții statelor membre ale Uniunii), ca și cea din exemplul **e**.

O încercare de rezolvare a acestor inexactități de terminologie apare în legislația internă, unde formula „readmisia cetățenilor proprii (și a străinilor)” este ulterior înlocuită cu formula mai generală „readmisia persoanelor”.

2.2. Un alt tip de inconsecvență terminologică, mai greu de sesizat, este cel cauzat de confuzia în uz dintre infinitivul lung cu valoare de substantiv (*migrare*) și substantivul propriu-zis (*migrație*). Acest tip este destul de răspândit în limba română și generează confuzii destul de frecvente (de exemplu, între *imaginare* și *imaginație*, *definire* și *definiție*).

Consultând legislația internă, vom constata că atât *migrare* cât și *migrație* sunt folosiți pentru a desemna mobilitatea internă (între localități) a locuitorilor sau a bolnavilor („transferul bolnavilor prin migrația în alt teritoriu se face cu menționarea registrului teritorial”). Sintagme uzuale sunt atât „migrarea forței de muncă”, cât și „migrație internă” („stabilirea nivelului fenomenului de migrație internă la nivel național și teritorial”).

Deși termenul *migrare*, de regulă, se referă la mobilitatea pe distanțe mari a viețuitoarelor (pești, animale, păsări: zone de migrare; vezi și migrator – specii migratoare, mari migratori), se folosește și termenul *migrație* (zone de ~, ~ naturală). Există și „migrarea de poluanți în sol”.

2.3. Pentru a stabili uzul oficial al termenilor, am analizat un corpus minimal pentru lemele MIGRA, EMIGRA și IMIGRA, pe baza MO (pentru documentele analizate, vezi anexa I), care evidențiază mai multe aspecte de terminologie. Prima constatare este numărul diferit de cuvinte prin care se actualizează lemele: 45 pentru MIGRA (migrație, migrația, migrației, migranți etc.), 29 pentru IMIGRA (imigrației, imigranți etc.) și numai unul pentru EMIGRA.

A doua constatare importantă este că documentul 2 (din 2006) are un text identic cu primul (din 2004), în ceea ce privește termenii și ocurențele, contextele, dar este organizat diferit (sub formă de tabel).

Migrația este termenul-cheie al titlului documentului, la care se face constant trimitere, ceea ce se reflectă în numărul ridicat de ocurențe.

În fiecare dintre documente există un număr egal de ocurențe pentru *migrație* și *imigrație*, iar contextele sunt similare (*combaterea migrației ilegale*, *combaterea imigrației ilegale*), dar există și sintagme distincte (*managementul imigrației*, *deciziile și procedurile aplicate în contextul imigrației*, *instrumentele juridice necesare prevenirii imigrației mascate sub forma căsătoriei de conveniență*, *domeniul prevenirii imigrației ilegale*). Deși aparent folosirea termenului *imigrație*

vine în contradicție atât cu titlul, cât și cu contextele în care apare (*imigrația este un fenomen global, politica privind imigrația*), totuși nota finală („Strategia Națională a României privind Migrația nu vizează politicile în domeniul emigrației propriilor cetățeni”) explică de ce în aceste două texte migrația și imigrația sunt utilizate mai degrabă ca variante ale aceluiași termen, aflate deci în raport de variație liberă. Această oscilare între cei doi termeni reflectă de fapt ignorarea rolului de hiperonim al substantivului *migrație*. Această lipsă de delimitare explică de ce termenii din lema MIGRA (45) sunt mai frecvenți decât cei din lema IMIGRA (29). De fapt, titlul generează confuzie, căci strategia este de fapt numai despre *imigrație* (stabilirea străinilor în România). Mai trebuie semnalată și oscilația în folosirea adjectivului: *fluxuri migratorii/flux migraționist* (care nu este înregistrat în DEX).

3. Ipoteze de lucru

Din experiența de cercetare terminologică în domeniile acquis-ului comunitar acumulată la Institutul European din România, reiese evident că elaborarea de politici, evoluția unui domeniu duce implicit la dezvoltarea terminologiei. Conceptele nu sunt statice, iar nuanțarea în câmpul conceptual determină nevoia de termeni noi. Conceptele în formare, în curs de delimitare, care nu sunt definite explicit, se conturează prin textele de doctrină sau prin textele legislative. Aceste texte, explorate în diacronie pot fi un instrument de sesizare a evoluției în terminologie. În același timp, glosarele (de regulă multilingve) utilizate ca auxiliare în traducere, alte cercetări pentru a stabili corespondențe și tehnicile de aliniere a textelor pentru traducere, aduc tema neologiei în prim planul reflecției asupra disciplinei. Studiul de față încearcă să demonstreze că există o constrângere a uzului, a formelor deja utilizate (în traducere), a corpusurilor deja constituite, care se exercită asupra stabilirii noilor termeni. În unele cazuri, această constrângere operează prin reînnoirea vechilor termeni, printr-o operație de recuperare neologică. Cercetarea de față face parte dintr-un proiect mai larg de verificare a unei astfel de ipoteze, din care sunt în curs de publicare analize privind termenul *politie*, atestat în limba română din secolul 17, azi considerat desuet, dar util pentru a reda engl. *polity*. Acest procedeu de recuperare funcționează și în engleză, de exemplu, pentru termeni ca *polity* sau *governance*.

4. Analiza de corpus

4.1. Din punctul de vedere al cercetării terminologice, metoda analizei de corpus este cea mai adecvată atunci când uzul într-un anumit domeniu (în cazul de față textele oficiale, legislative și de jurisprudență ale Uniunii Europene) îndeplinește funcția de standardizare.

Analiza de corpusuri multilingve se dovedește extrem de utilă mai cu seamă pentru tehnologiile de traducere (McEnry, Wilson 2004: 69 ș.u.), dar și pentru stabilirea terminologiilor. În cercetări anterioare asupra textelor multilingve ale acquis-ului comunitar am utilizat în mod constant analiza de corpusuri paralele în diverse scopuri: pentru a stabili termenii adecvați, pentru a evidenția soluțiile de traducere în limba română prin comparație cu textele sursă, în limbile franceză și

engleză, pentru a stabili echivalențele de terminologie, pentru a descrie echivalarea nomenclaturilor (Bara 2008, 2009, 2011).

4.2. Pentru acest studiu, este necesară precizarea preliminară a unor definiții:

lexem – unitate de bază a lexicului; desemnează elementul lexical de bază dintr-un cuvânt când este interpretat de pe o poziție semantică (aceleși element fiind numit radical când este cercetat de pe poziție morfologică și când se opune morfemului) (DSL);

lemă – totalitatea formelor morfologice ale unui lexem (Baker *et al.* 2006).

Deoarece se știe că în lingvistica românească există o relație de cvasisinonimie între *lexem* și *cuvânt* (DSL), studiul de față va opera totuși cu această distincție, *cuvânt* desemnând secvența precedată și urmată de un blank (cu excepția cuvintelor scrise cu cratimă).

4.3. Analiza de corpus pentru două leme (MIGRA și NAȚIONAL) a fost efectuată pe baza unor texte oficiale (selectate după cuvinte-cheie din JO și din MO). Analiza are în vedere atât frecvența termenilor, preferința pentru anumiți termeni în anumite tipuri de documente, cât și aspecte de evoluție a terminologiei, prin abordarea unei secțiuni în diacronie a corpusului general pentru limba română, oferit de MO și de MDA. Analiza a permis stabilirea unor rețele semantice pentru limba română ale terminologiei migrației.

Preferințele semantice pun în lumină organizarea discursivă a sensurilor, indiferent de vorbitori, mai cu seamă în textele care nu exprimă atitudini subiective, cum sunt textele legislative, de jurisprudență pe care le analizăm. De aceea, extragerea termenilor nu se limitează la cuvinte, ci depășește acest prag, selectând sintagme. Aceeași considerație asupra preferințelor semantice duce și la acceptarea unor termeni care nu ar fi întrutotul conformi cerințelor standard de terminografie. Astfel, sunt acceptate sintagme la plural, acolo unde uzul indică preferința pentru plural, iar sintagma reconstruită la singular nu este uzuală, adică nu există în uz. Există sintagme ca „procese de migrație”, „fluxuri de migrație”, „lucrători (i)migranți”, participarea/integrarea/obligațiile imigranților etc. care sunt singurele atestate în corpus, nefiind uzuală, în discursul legislativ, care se referă la situații generale, particularizarea prin trecerea la singular a sintagmei.

5. Rezultate

5.1. Emergența unui hiperonim

Am alcătuit un corpus din cinci documente (vezi Anexa II), cu un total de 43 158 cuvinte (fără notele de subsol), repartizate astfel:

Text	Total cuvinte
nr. 1	17 522
nr. 2	6 356
nr. 3	6 077
nr. 4	6 304
nr. 5	6 899

O primă constatare este aceea că *migrație* și *migrant* tind să se impună ca hiperonime în terminologia instituțiilor europene, în detrimentul hiponimelor *emigrație/imigrație* și *emigrant/imigrant*. Verbul *a migra* este un neologism (din secolul 19) în limba română, iar *imigrație* este atestat abia în 1975 în DEX (vezi MDA).

O încercare de ordonare în diacronie, ca dimensiune a terminologiei, pare să așeze astfel termenii studiați, după primele atestări în limba română, conform MDA, cel mai vechi fiind în limba română termenul *emigrație*, iar cel mai nou, probabil, *imigrație*:

EMIGRA

- *emigrație* este atestat în secolul 17, la Miron Costin; variantă: *emigrațiune*; *emigrant*, *emigrare*, *emigrat* – conform MDA, sunt din prima jumătate a secolului 19;
- *emigra* (Asachi 1842).

MIGRA

- *migrație* (Negulici 1848), cu varianta: *migrațiune*; sinonim: *migrare*.
- *migrator* (1872) și *migratoriu*;
- *migra* (Laurian și Massim 1876); „vezi *emigra*”;
- *migrant* (DN3).

Deși nu este înregistrat separat în MDA, *migrațiune* este atestat cel puțin pentru anul 1925 în legislație, așa cum se poate deduce din textul din 1948³.

IMIGRA

- *imigra* (DA ms);
- *imigrant* (DA ms);
- *imigrare* (DEX); sinonim *imigrație*;
- *imigrație* (DEX).

Analiza corpusului a pus în lumină mai multe caracteristici și preferințe semantice ale termenilor. Sintagmele recurente pot fi grupate astfel:

MIGRA

migrație: procesele de ~; fluxuri de ~; puternică ~ către zonele urbane; căi legale de ~; (proceduri de) ~ temporară; *migrația*: aviz privind ~; schimbările climatice și ~ bărbaților din regiune către centrele urbane; protecția mediului, reducerea inegalităților, ~ sau pacea și securitatea; energia, siguranța alimentară, ~ sau răspunsul la criza financiară și economică; securitatea alimentară, ~, sărăcia și inegalitatea; *migranți*: lucrătorii ~;

EMIGRA

emigranți: situația lucrătorilor ~; destinația principală a lucrătorilor marocani ~; *emigranții*: țările de tranzit pentru ~ clandestini proveniți din țările subsahariene; *emigrația*: ~ tradițională; diferențele existente între ~ legală și cea ilegală;

³ Decret nr. 238 din 16 septembrie 1948 privind regimul străinilor în Republica Populară Română, emis de Ministerul Afacerilor Interne, în MO nr. 215 din 16 septembrie 1948, prin care se abrogau legea pentru reglementarea migrațiunilor nr. 1.206 din 11 aprilie 1925 și legea pentru protejirea muncii indigene nr. 1.118 din 3 aprilie 1930.

IMIGRA

imigrație: ~ și dezvoltare; politica de ~; legislații în materie de ~; legislația și politicile europene în materie de ~; armonizare legislativă în materie de ~ și azil; ~ și azil; *imigrația*: ~ și integrarea; *imigrației*: efectele sociale ale ~; politică comună în domeniul ~; „garanția succesului ~”; unei politici comune adecvate în domeniul ~; niveluri importante ale ~; politicilor europene în domeniul ~; contribuția ~ la ocuparea forței de muncă în Europa; legislația europeană în domeniul ~; politica în domeniul ~; legislație (comună) europeană în domeniul ~; politicile de integrare și legislația în domeniul ~; politica în domeniul ~ UE-America; *imigranți*: societatea civilă și organizațiile de ~; ~ și societățile-gazdă; tineri, copii de ~; tinerii ~; copiii și tinerii ~; persoanele provenite din familii de ~; „Integrarea lucrătorilor ~”; cunoașterea reciprocă între societatea-gazdă și ~; lucrătorii ~; *imigranții*: ~ și societatea-gazdă; ~ și minoritățile; ~ fără forme legale; *imigranților*: încurajarea integrării ~; situația ~; integrarea ~; drepturile și obligațiile ~; fiii și fiicele ~; drepturilor ~; ritmuri de integrare a ~; participarea deplină a ~; primirea ~, predarea limbii, legile și obiceiurile; să promoveze participarea civică a ~; o politică de integrare a ~ în Uniunea Europeană; autosuficiența economică a ~; pentru a îmbunătăți accesul ~ la oferta de parcursuri integrate de inserție; măsuri în vederea consolidării formării ~ în materie de noi tehnologii; spiritul antreprenorial al ~ trebuie sprijinit de UE; numeroase inițiative antreprenoriale ale ~ se desfășoară în domeniul economiei sociale; tratamentul egal, precum și de nediscriminare ~; acordarea de asistență ~; protecția drepturilor fundamentale ale ~; recunoașterea calificărilor profesionale ale ~; promovarea dreptului ~ la participare politică; *imigrantă*: (persoane, elevi, populația, femei, lucrători) de origine ~; *imigrante*: femei ~; valorile societăților de origine ale populației ~; persoane ~; accesul populației ~ la prestațiile sistemului public de sănătate.

NB: în corpusul analizat nu sunt folosite verbele de la aceste baze, numai nume (substantive și adjective),cu o singură excepție: *emigrează* (context: „care emigrează ilegal”).

MIGRA

Cuvânt	Doc.1	Doc.2	Doc.3	Doc.4	Doc.5	Total ocurențe
<i>migrație</i>	3	1	3	5	1	13
<i>migrația</i>	9	–	4	1	1	15
<i>migrației</i>	9	–	7	–	–	16
<i>migrații</i>	–	–	–	–	1	1
<i>migranți</i>	1	–	1	–	1	3
<i>migranții</i>	1	–	–	–	–	1
<i>migranților</i>	2	–	2	–	–	4
<i>migratorii</i>	–	–	–	–	1	1
TOTAL	25	1	17	6	5	54

IMIGRA

Cuvânt	Doc.1	Doc.2	Doc.3	Doc.4	Doc.5	Total ocurențe
<i>imigrație</i>	–	–	–	–	10	10
<i>imigrația</i>	–	–	–	–	8	8
<i>imigrației</i>	–	–	1	–	14	15
<i>imigrant (adj.)</i>	–	–	–	–	1	1
<i>imigranți</i>	–	–	1	–	27	28
<i>imigranții</i>	–	–	–	–	13	13

<i>imigranților</i>	–	–	2	–	24	26
<i>imigrantă</i> (adj.)	–	–	–	–	13	13
<i>imigrante</i>	–	–	–	–	5	5
TOTAL	–	–	4	–	115	119

EMIGRA

Cuvânt	Doc.1	Doc.2	Doc.3	Doc.4	Doc.5	Total ocurențe
emigrația	–	2	2	–	–	4
emigranți	–	1	1	–	–	2
emigrează	–	1	–	–	–	1
TOTAL	–	4	3	–	–	7

Terminologia acestor documente reflectă perspectiva asupra fenomenelor de migrație și diferențele sunt generate de proiecția politicilor. Instituțiile emitente ale documentelor fiind diferite (Comisia Europeană și Comitetul Economic și Social – CESE), iar tematica fiind abordată din perspective diferite, predilecția pentru anumiți termeni (și lexeme) este explicabilă. Comisia elaborează în acest caz un document de politică internă și preferă termeni derivați de la lexemul *migra*, deoarece abordează în această comunicare teme generale ale domeniului, iar pentru mobilitatea în interiorul UE importantă este migrarea ca fenomen general, fără a fi necesare diferențieri de perspectivă (*imigrare*, *emigrare*). În ceea ce privește cele patru texte emise de CESE, acestea au o temă precisă de politică externă, și anume mișcările de migrare ale resortisanților din state terțe către UE, ceea ce explică frecvența termenilor derivați de la lexemul *imigra*.

Putem observa și dezvoltarea în rețele semantice a terminologiei privind migrația: sintagmele recurente sau preferințele semantice. Analiza de corpus evidențiază prezența cuvintelor corelate: *cețățeni*, *discriminare*, *flux*, *illegal*, *integrare*, *minorități*, *participare*, *populație*, *societate-gazdă*.

Uzul în engleză, franceză în comunicarea citată arată orientarea versiunii române către engleză:

<i>les migrants clandestins</i>		<i>migranții ilegali</i>		<i>irregular migrants</i>
<i>l'immigration clandestine</i>		<i>migrația ilegală</i>		<i>irregular migration</i>

Un inventar sumar, în ordine cronologică, pe baza MO, pune în lumină frecvența acestui hiperonim, sub ambele forme (*migrare* și *migrație*):

Organizația Internațională pentru Migrări (1992) al cărei nume oficial în limba română devine ulterior *Organizația Internațională pentru Migrație* (1999);

mișcarea naturală și migratorie a populației; migrația externă (1995);

Direcția generală a poliției de frontieră, străini, probleme de migrări și pașapoarte (1996);

Comitetul Român pentru Probleme de Migrări (1998);

Oficiul pentru Migrația Forței de Muncă;

migrări ilegale, migrații clandestine (convenție din 1999);

migrație ilegală; migrație ilegală transfrontalieră; migrație externă; migrație internă;

migrarea specialiștilor; fenomenul de migrație a inteligenței românești;

lucrători migranți; trafic de migranți; securitatea migranților; contrabanda cu migranți;

migranți interni;

state cunoscute cu potențial migrator;

migrația forței de muncă; migrarea forței de muncă; migrare a tinerilor specialiști;
migrație în situații de risc a copiilor; managementului fenomenului migrației;
migrare și trafic al copiilor;
migrație în scop de muncă;
fluxuri migratorii în scop lucrative; fluxuri de lucrători (2005);
migrație ilegală în scop de muncă (2006);
fluxuri migratorii în scop de muncă; fluxuri de migrație (2006);
Oficiul Român pentru Imigrări (din 2006) înlocuiește denumirea *Oficiul pentru refugiați* etc.

Statutul de hiperonim este evidențiat în sintagma „migranți internaționali (emigranți, imigranți, repatriați)”⁴.

O cercetare în textele publicate în MO între septembrie 1948 și august 2011, după lexemul *migra*, a relevat existența sa în 1449 acte. Totalul însumează și texte care se referă la industria alimentară (*migrare globală de componente*), cosmetice sau mediu (*migrarea gazului de depozit*) sau la domeniul zoologiei, al legislației maritime, cinegetice etc.

5.2. Indigen

Sintagma „munca indigenă” ar merita, la rândul său, o analiză, dat fiind că *indigen* ca termen de drept corespunde termenului pe care l-am identificat în fr., engl. *national*.

MDA, s.v. *indigen* (atestat la 1836); din fr. *indigène*, lat. *indigena*; „1–2. Persoană care este originară dintr-o anumită țară”, sinonime: autohton, băștinaș, pământean (popular). Există și verbul învechit a indigena „1. a naturaliza”, ca și învechitul indigenare (Șincai 1853–1854) „1. Recunoaștere a dreptului de cetățenie”, indigenat „1. Drept de încetățenire într-un stat”; sinonime: naturalizare, împământenire; „2. Statut al indigenului”.

În MO, *indigen* se referă la concentrate, efective (de bovine), mărfuri, plante (arboret, plopi, vii, viță etc.), populații, producție, resurse, vinuri, vite etc., dar niciodată la persoane.

În Anexa 2 la Protocolul privind protecția mediului la Tratatul asupra Antarcticii (MO nr. 823 din 14 noiembrie 2002), sunt mai multe definiții care includ termenul *indigen*:

- a) mamifere indigene înseamnă orice vietate dintr-o specie ce aparține clasei mamifere, originară din zona Tratatului asupra Antarcticii sau care apare în aceste zone sezonier prin migrație naturală;
- b) pasăre indigenă înseamnă orice vietate, în orice stadiu de viață (inclusiv de ou), din orice specie din clasa păsări, originară din zona Tratatului asupra Antarcticii sau care apare în zona respectivă sezonier prin migrație naturală;
- c) plantă indigenă înseamnă orice fel de vegetație terestră sau de apă dulce, inclusiv briofite, licheni, ciuperci și alge, în orice stadiu al vieții lor (inclusiv semințe și muguri sau lăstari), originară din zona Tratatului asupra Antarcticii;
- d) nevertebrat indigen înseamnă orice nevertebrat terestru sau de apă dulce, în orice stadiu de viață, originar din zona Tratatului asupra Antarcticii; [...].

⁴ Programul cercetărilor statistice în anul 2004 al Institutului Național de Statistică, din 18 decembrie 2003, MO nr. 37 bis din 16 ianuarie 2004.

Înțelesul este de vietate autohtonă, de origine din spațiul dat. Vezi „produse indigene” și în JO.

5.3. (Cetățeni, lucrători) naționali; naționali?

În ceea ce privește rom. *național*, MDA înregistrează sensul general „1–2. Care aparține unei națiuni sau unui stat”, dar și sensul învechit și rar „15. Compatriot”, urmat de sensul rar (doar cu forma de plural) „16. Totalitate a oamenilor care compun o națiune”. Considerând aceste atestări, mai ales sensurile 15 și 16, s-ar putea reintroduce cuvântul pentru a stabili echivalența cu termenii fr. *nationaux* și engl. *nationals*, fără a recurge la perifraze, așa cum este „resortisanții statului membru gazdă”.

O cercetare pe internet cu expresia „naționali români” a dat 32 de rezultate. Printre acestea, articole din presă care preiau sintagma din franceză⁵ sau engleză⁶, dar și în hotărâri judecătorești⁷ și studii pe teme europene⁸. De asemenea, publicația Albina de la Budapesta, în numărul din 6/8 iulie 1875 utilizează această sintagmă⁹. Traducerea în limba română din 1975 a actului de la Helsinki atestă sintagma „muncitorii migranți și naționali”.

Termenul *naționali* în acte publicate în MO (denumit „Buletinul Oficial”/BO în perioada regimului comunist) apare în traducerea unor convenții internaționale:

Înaltele Părți Contractante vor numi fiecare un Comisar ales printre naționali lor respectivi (MO nr. 14 din 20 ianuarie 1927);

Să acorde resortisanților străini care locuiesc pe teritoriul lor același acces la învățătura ca și propriilor lor *naționali* (BO nr. 5 din 20 aprilie 1964);

Cetățenii unui stat contractant nu vor fi supuși în celălalt stat contractant nici unei impozitări sau obligații legate de aceasta impunere, diferita sau mai împovărătoare decât impunerea sau obligațiile conexe la care sunt sau pot fi supuși *naționali* acelui celălalt stat aflați în aceeași situație (BO nr. 13 din 12 februarie 1976);

...autorii beneficiază de drepturile pe care legile respective le acordă în prezent sau le vor acorda *naționalilor*; dacă autorul nu este un resortisant al țării de origine a operei pentru care el este protejat prin prezenta convenție, va avea în această țară aceleași drepturi ca și autorii naționali (MO nr. 156 din 17 aprilie 1998);

Cetățenii unui stat contractant, precum și persoanele având reședința lor obișnuită într-un stat contractant pot obține, în materie civilă sau comercială, într-un stat contractant, în aceleași condiții ca și *naționali*, eliberarea, legalizarea copiilor sau extraselor registrelor publice sau a deciziilor de justiție (MO nr. 375 din 2 iunie 2003).

Un text din 1975¹⁰ se referă la *forță de muncă migrantă*, *muncitori migranți*, *migrațiile muncitorilor*, „egalitatea în drepturi între muncitorii migranți și *naționali* din țările de primire”, iar într-un decret din 1978 găsim următoarea definiție:

⁵ <http://www.romanalibera.ro/bani-afaceri/turism/cum-comenteaza-presa-straina-scandalul-frunzei-lui-udrea-195832.html>.

⁶ http://www.ziarulromanesc.net/index.php?option=com_content&view=article&id=205:petre-motac-patronul-firmei-motacus-qm-am-nscut-printre-crmiziq&catid=40:comunitate&Itemid=79.

⁷ <http://www.dezvaluiri.ro/lex/iccjr/20673.shtml>.

⁸ http://www.ier.ro/documente/studiiideimpactPaisI_ro/PaisI_studiu_10_ro.pdf.

⁹ http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/14342/1/BCUCULUJ_FP_PII641_1875_010_0046.pdf.

¹⁰ Act internațional din 1 august 1975 al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa, elaborat la Helsinki la 1 august 1975, în MO nr. 92 din 13 august 1975.

termenul *naționali* înseamnă toate persoanele fizice care au cetățenia unui stat contractant și toate persoanele juridice sau alte entități create în conformitate cu legislația în vigoare într-un stat contractant (BO nr. 104 din 16 noiembrie 1978)

În alte convenții încheiate în 1984 sau în 1988 putem analiza o altă definiție formulată aproape identic:

expresia *naționali* indică:

- (i) toate persoanele fizice care au cetățenia unui stat contractant;
- (ii) toate persoanele juridice, societățile de persoane și asociațiile sau alte entități care își dobândesc statutul lor juridic în conformitate cu legislația în vigoare într-un stat contractant (BO nr. 51 din 29 iunie 1984);

Definiția următoare are caracter mai aplicat și se referă la caracterul relațional al termenului:

termenul *naționali* înseamnă:

- i) cu privire la România, orice persoană fizică care posedă cetățenia română și orice persoană juridică, societate de persoane și asociație care își dobândește statutul juridic în conformitate cu legislația în vigoare în România;
- ii) cu privire la Turcia, orice persoană fizică care posedă naționalitatea turcă conform Codului turc al naționalității și orice persoana juridică, societate de persoane și asociație care își dobândește statutul juridic în conformitate cu legislația în vigoare în Turcia (BO nr. 61 din 20 octombrie 1986).

În alte acte, termenul este redat prin subordonata atributivă „care are/au naționalitatea acestui stat”. Termenul aparține dreptului internațional. În documentele acquis-ului Schengen, de exemplu, vom găsi sintagma „cetățeni naționali”:

Acordurile de readmisie se referă în general la două categorii de persoane care pot fi readmise: cetățenii naționali, cetățenii unei țări terțe (<http://www.schengen.mai.gov.ro/Documente/utile/catutil/Catalogul%20Schengen%20frontiere.pdf>).

Peste patru sute de rezultate la căutarea pe internet pentru *cetățeni(i) naționali* arată că termenul pare să fie relativ acceptat de comunitatea specialiștilor (eur-lex.europa.eu, www.europarl.europa.eu, portal.cor.europa.eu, www.fes.ro/, www.juridice.ro/, www.euractiv.ro etc.).

Așa cum dreptul Uniunii Europene este un sistem diferit de sistemele de drept naționale ale statelor membre, și terminologia europeană, în limbile oficiale, este diferită de terminologia proprie sistemelor de drept naționale, reflectată de fiecare limbă oficială în parte. În cazul de față, relația cu statul propriu se exprimă în dreptul UE prin rom. *resortisant* (care ar fi echivalent cu *cetățean*, în dreptul intern). Termenul *cetățean* este rezervat pentru nivelul Uniunii, căci după intrarea în vigoare a Tratatului Uniunii Europene:

Se instituie cetățenia Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru. Cetățenia Uniunii nu înlocuiește *cetățenia națională*, ci se adaugă acesteia – Articolul 20, *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene* (TFUE), versiune consolidată (în „Jurnalul oficial al Uniunii Europene”, C 83, din 30 martie 2010, p. 47–199), consolidat după adoptarea Tratatului de la Lisabona).

Termenii relaționali indică și nuanțează perspectivele și rolurile sociale, din perspectiva mobilității: lucrătorii dintr-un stat (membru) față de lucrătorii migranți din alt stat membru, politica unui stat membru al Uniunii față de muncitorii imigranți care provin din alt stat membru sau dintr-un stat terț. Este de reținut că noțiunea de piață unică, în aceeași măsură ca și cea de spațiu de libertate, implică logic referirea la mobilitatea ca la migrare (internă). Se exclude astfel conceptul de emigrare sau imigrare între statele membre și se privilegiază conceptul de migrare pe acest teritoriu fără frontiere interne. Emigrarea sau imigrarea au loc odată cu traversarea frontierelor externe ale Uniunii, în consecință terminologia este adaptată acestor realități.

Dat fiind că toți resortisanții statelor membre sunt *cețățeni* ai Uniunii, distincția *nationaux* de l'Etat/ *ressortissants* atrage atenția asupra unor relații care apar în condițiile mobilității și desemnează categorii distincte, deși cu aceleași drepturi fundamentale, în cadrul legislativ stabilit de tratatele fondatoare (Gautron 2009: 239–241). Distincția de terminologie reflectă, totuși, o distincție în planul juridic, mai ales în condițiile restricțiilor temporare stabilite la aderare.

Echivalent pentru fr. *travailleurs nationaux* și engl. *national workers*, termenul *muncitori naționali* are mai puține ocurențe (www.tribunaeconomica.ro/, cssas.unap.ro/, www.coe.ro/, www.cdep.ro etc.), decât *lucrători naționali*, preferat în limbajul oficial (vezi Strategia Națională de management integrat al frontierei de stat a României în perioada 2011–2012, MO nr. 220 din 9 martie 2011). Adjectivul *național* este acceptat curent ca determinant pentru alte substantive: *coordonatori (tehnici)*, *creditori*, *experți*, *judecători*, *observatori*, *parteneri*, *reprezentanți*, *traineri* etc. Cu toate acestea, există inconsecvențe în traducerea în limba română, așa cum se poate observa și din acest corpus multilingv pentru echivalarea fr. *nationaux*, engl. *national(s)*. Din aceeași rețea semantică, engl. *self-employed* este o altă piatră de încercare:

travailleurs nationaux/ travailleurs des autres États membres	lucrătorii statului respectiv/ lucrători din celelalte state membre	workers of the State concerned/ workers of other Member States
travailleurs migrants salariés et non salariés	lucrătorilor migranți salariați sau <i>care desfășoară o activitate independentă</i>	employed and <i>self-employed</i> migrant workers
ressortissant d'un autre État membre	resortisantul unui stat membru	a <i>national</i> of one Member State
ressortissants des pays tiers	resortisanții țărilor terțe	nationals of third countries
transporteurs nationaux	transportatorii naționali	carriers who are <i>nationals</i> of that State
personnes physiques et morales ressortissantes des États membres	persoane fizice și juridice resortisante ale statelor membre	natural and legal persons who are <i>nationals</i> of a Member State

(Sursa: TFUE).

ressortissants nationaux/ ressortissants des autres États membres	resortisanții <i>naționali</i> / resortisanții celorlalte state membre	Czech nationals/ nationals of other Member States
travailleurs nationaux/ travailleurs migrants	lucrătorii <i>naționali</i> / lucrătorii migranți	national workers/ migrant workers

(Sursa: Hotărârea Curții, camera a patra, din 22 iunie 2011, Cauza C-399/09).

travailleurs nationaux	lucrătorii care sunt resortisanți ai statului membru în cauză (considerentul 7)	national workers
les nationaux	cetățeni (art.3); resortisanții aceluși stat (art.9)	their own nationals; nationals
travailleurs nationaux	lucrători naționali (art.4, 7,9)	national workers

(Sursa: Regulamentul UE nr. 492/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 5 aprilie 2011 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Uniunii).

Trebuie observat că fr. *nationaux* cu acest sens apare mai târziu în textele UE (rezultatele căutării în legislația UE sunt numai 101 documente). Acestea sunt fie tratatele fondatoare (versiunile consolidate în urma modificărilor), fie acte de jurisprudență (hotărâri ale Curții de Justiție a Uniunii Europene, concluzii ale avocatului general), rezoluții legislative ale PE, documente de lucru ale Comisiei (de tipul carte verde, comunicare).

6. În loc de concluzii

Parcurgerea textelor traduse în limba română din baza de date Eur-Lex ne îndreptățește să afirmăm că jurisprudența Uniunii Europene este mai flexibilă în ceea ce privește terminologia. Faptul este dovedit de traduceri recente în limba română, care recurg la termenul *lucrători naționali* (aflat în raport de corelație și simetrie cu termenul *lucrători migranți*), în vreme ce regulamentele, directivele sau chiar tratatele păstrează o terminologie mai conservatoare și mai puțin aptă să devină uzuală (*resortisanți ai statului membru în cauză*; *lucrători care desfășoară o activitate independentă*), cel puțin în domeniul abordat în studiul de față. Uzul impune anumite constrângeri, care funcționează apoi din inerție.

Termenul este necesar pentru a stabili o distincție formală între cetățenii statelor membre, pentru a numi cele două ipostaze, în cadrul raportului generat de mișcare de migrație: aceea de *migrant* (calitatea dobândită) și aceea de *resortisant* (starea, statutul).

Analiza în diacronie pentru termenii din limba română arată, pe de o parte, evoluția de la termeni hiponimi (*muncitori migranți*, *cețățeni*, *emigranți – imigranți*, *emigrație – imigrație*) către hiperonime (*lucrători migranți*, *resortisanți*, *migranți*); iar pe de altă parte o posibilă revalorificare a unor termeni neologici atestați pentru secolul 19, care ulterior au căzut în desuetudine (*naționali*). Acest din urmă aspect, observat și în cazul altor termeni, va face obiectul unor studii viitoare. În concluzie, tendința de adaptare a neologiei generată de traducere, în contextul multilingvismului documentelor UE, nuanțează terminologia în limba română, atât prin mijloace externe (adoptare), cât și prin stimularea recuperării unor termeni atestați de dicționare, dar ieșiți din uz.

Bibliografie

- Asachi 1842: Gh. Asachi, *Lexicon de conversație*, prelucrat și publicat de o societate literară supt direcția agăi... Broșura I. [Iași, Institutul Albinei].
- Baker *et al.* 2006: Paul Baker, Andrew Hardie, Tony McEnery, *A glossary of corpus linguistics*, Edinburgh University Press.
- Bara 2008: Mariana Bara, *Adaptarea terminologiei medicale în limba română actuală*, în „Limba română” (București), LVII, nr. 4, p. 419–433.
- Bara 2009: Mariana Bara, *Terminologia utilizată în domeniul apărării în Tratatul de la Lisabona*, comunicare susținută la Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, organizată de Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București, 09–10 aprilie.
- Bara 2011: *Standardizarea terminologiei de specialitate*, în *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Alice Toma, Rodica Zafiu (editori), Editura Universității din București, p. 29–52.
- Gautron 2009: Jean-Claude Gautron, *Droit européen*, 13e édition, Dalloz.
- Laurian, Massim 1876: A.T. Laurian și I.C. Massim, *Dicționarul limbei romane*, tomul II (I–Z), București.
- McEnery, Wilson 2004: Tony McEnery, Andrew Wilson, *Corpus linguistics: an introduction*, 2nd edition, Edinburgh University Press [first edition 1996].
- Negulici 1848: I.D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai primi d-acum înainte, și mai ales în științe*, București, Tipografia Colegiului.
- Șincai 1853–1854: Georgie Șincai din Șinca, *Hronica românilor și a mai multe neamuri încât au fost ele așa de amestecate cu românii cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pe înțeles*. Din mai multe mii de autori în cursul de 34 ani culeasă, tom I–III, Iași.

*

- DA ms = *Dicționarul limbii române* [manuscris existent în arhivele Institutelor de Lingvistică ale Academiei Române].
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, coord. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, București, Editura Academiei, 1975.
- DN3 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei, 1978.
- DSL = Angela Bidu-Vrănceanu *et al.*, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005.
- MDA = *Micul dicționar academic*, redactori responsabili Marius Sala și Ion Dănilă, volumul II (D–H), 2002; volumul III (I–Pr), București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.

Remarks on Migration and Terminology

The terminology of migration can vary in different languages, according to the special meaning and their practical, legal implications. In need for standardization, European migration terminology is still confronted with variation and the lack of formal definitions leads to nuances that can become problematic in translation. The present study focuses on Romanian terms for concepts labeled in English by specific terms (such as *citizen / national*).

The examples that are discussed here are based on comparison of multilingual texts published in the *Official Journal of the European Union*. A corpus of Romanian legal texts

has been constituted in order to establish the evolution of these terms and their frequency. Their specific collocations are also inventoried.

In conclusion, terminological distinctions reflect legal system differences between states, given that a *citizen* is the resident of a republic, and a subject of a monarchy can not be called *citizen*. Therefore, in European legal texts wording, even if the French term could have been *citoyen*, a new legal term was chosen (a hyperonym), the noun *ressortissant* – which is the equivalent of English *national*. On these grounds, Romanian term is a newly acquired one: *resortisant*. But this standard equivalence is not always followed. Examples bring to attention the creation of another neologism in Romanian: *național* (from the English *national*).

The present research tries at the same time to bring to light how Romanian neologisms from the 19th century (i.e. *indigen*, *național*) are “rediscovered” and used for their nuances, on the internet, and in the legal texts. *Național*, for instance, is used as the antonym for *migrant* in sequences as “migrant and national workers”.

ANEXA I

1. Strategia Națională din 21 aprilie 2004 privind migrația, MO nr. 406 din 6 mai 2004.
2. Hotărârea nr.548 din 26 aprilie 2006 privind aprobarea Planului de acțiune în anul 2006 privind migrația, MO nr. 397 din 9 mai 2006.

ANEXA II

1. nr. celex 52011DC0303 – Comunicare comună către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor. Un răspuns nou în contextul schimbărilor din țările vecine, 25 mai 2011;
2. nr. celex 52010IE0264 – Avizul Comitetului Economic și Social European privind relațiile dintre Uniunea Europeană și Maroc (aviz din proprie inițiativă), JO C 347, 18.12.2010, p. 55–61;
3. nr. celex 52010IE0263 – Avizul Comitetului Economic și Social European privind promovarea aspectelor socioeconomice în relațiile UE-America Latină (aviz din proprie inițiativă), JO C 347, 18.12.2010, p. 48–54;
4. nr. celex 52010IE0262 – Avizul Comitetului Economic și Social European privind agricultura în Euromed (inclusiv importanța muncii femeilor în sectorul agricol și rolul cooperativelor) (aviz din proprie inițiativă), JO C 347, 18.12.2010, p. 41–47;
5. nr. celex 52010IE0258 – Avizul Comitetului Economic și Social European privind integrarea și agenda socială (aviz din proprie inițiativă), JO C 347, 18.12.2010, p. 19–27.